

Baltoslovanská jazyková jednotá Praslovanština

Teorie o baltoslovanské jazykové jednotě

- mezi jednotlivými skupinami indoevropských jazyků existují **četné shody**, zejména ve slovní zásobě a v menší míře také v *gramatické stavbě jazyka*
- některé jsou z nichž natolik výrazné, že vedou k **úvahám o obdobích společného vývoje některých větví** (např. větve italické a keltské).
- Poměrně markantní je také **blízkost baltských a slovanských jazyků**, na jejímž základě vznikla **teorie o baltoslovanské jazykové jednotě**, která vychází z předpokladu, že baltština a slovanština se nevyvinuly ze dvou samostatných indoevropských dialektů, nýbrž ze společného **baltoslovanského základu**.

Teorie o baltoslovanské jazykové jednotě

Teorie o baltoslovanské jazykové jednotě se v lingvistice objevila už v 19. století,

- převažoval názor, že jednotlivé indoevropské větve a jazyky vznikaly postupným štěpením původně jednotného indoevropského jazyka.
- A. Erhart však poukazuje na skutečnost, že genezi jazyků nelze pojímat jako nekonečné větvení, neboť do ní nepochybně zasahovaly i různé **integrační procesy – vzájemné míšení a působení různých jazykových vrstev indoevropských i neindoevropských.**

Otázka baltoslovanské jednoty v jazykovědě

Existují různé úhly pohledu na problém baltoslovanské jednoty.

- Jednu z hypotéz formuloval A. Schleicher, který uvádí, že se jedná o staré **genetické společenství**. Ruský vědec A. A. Šachmatov také zastával tuto teorii a předpokládal, že po rozdělení indoevropské jednoty Baltové a Slované používali jeden jazyk a k rozlišení na baltské a slovanské nářečí došlo později (na začátku našeho letopočtu, nebo uprostřed 1. tisíciletí n.l.).
- Druhým názorem je teorie o samostatném paralelním vývoji baltských a slovanských jazyků, která vychází z A. Meilletova pojetí, podle kterého se baltské a slovanské jazykové větve (většinou mladšího původu) vyvíjely **paralelně**.

Otázka baltoslovanské jednoty v jazykovědě

I.A. Boduen de Kurtene, A. Meje, O. N. Trubačev **odmítali** možnost existence baltoslovanského prajazyka, protože jej **nelze rekonstruovat**.

Třetí pohled zastává lotyšský badatel Janis Endzelin, který připouští **kompromis** mezi výše uvedenými názory a uvažuje o možných sekundárních (pozdějších) kontaktech jazykových skupin.

J. Endzelin uvádí: „od počátku se baltština a slovanština vyvíjela samostatně, ale po období tohoto nezávislého vývoje nastalo období většího sblížení“

Otázka baltoslovanské jednoty v jazykovědě

Karel Horálek připouští možnost existence období baltoslovanské jednoty a přechodného období – baltoslovanštiny. Přesto nepopírá, že by se mohly obě větve vyvíjet samostatně (paralelně) a říká:

„Vznik vývojových paralel byl umožněn především příbuzností u obou těchto jazykových systémů, blízkostí jejich vývojového zaměření a také zeměpisným sousedstvím, jež bylo jistě provázeno společenským stykem různého rázu (vojenskými a obchodními svazky apod.).

Baltoslovanská jazyková jednotata

Slovanské a baltské jazyky se oddělily z indoevropského prajazyka jako jedna celistvá větev.

Baltoslovanské období – přibližně od konce 2. tisíciletí př. n.l. až do rozdělení této větve na slovanskou a baltskou část (přibl. 1500 – 1300 př. n. l.).

V období 1500 – 1300 př. n. l. se baltoslovanský jazykový celek rozštěpil při kontaktu s kmeny lužické kultury

Baltoslovanská jazyková jednotota Jevy hláskoslovné

O této původní baltoslovanské jednotě svědčí následující shody:

Jevy hláskoslovné

1) za ide. slabičné sonory *r, l, m, n* v baltoslov. období vznikly skupiny *ir, il, im, in* (anebo *ur, ul, um, un* – podle hláskového okolí). Tyto skupiny v baltských j. zůstaly nezměněné, ale v praslovanštině se změnilly na:

ir, il → *ur, ul*

ur, ul → *ur, ul*

im, in → nosovka *en*

um, un → nosovka *on*

lit. vilkas - *psl. vьlkъ*

Baltoslovanská jazyková jednotá Jevy hláskoslovné

2) krátké ide. vokály **a**, **o** splynuly v jednu samohlásku – v balt.
a, v slov. **o**

Př.: lit. *ašis* – psl. *osъ*

3) zánik ide. *šva* (splynutí s jinými samohláskami) v slabikách
uvnitř slova

ide. *šva 1* – splynulo v psl. s **o**

ide. *šva 2* v baltoslov. období se změnilo na **i** anebo **u** a potom
v psl. na **ъ** nebo **ъ**

stind. duhita – lit. dukte – psl. dъšti – č. dcera

Baltoslovanská jazyková jednotá Jevy tvaroslovné

- V deklinaci substantiv – vytvořili se některé nové pádové koncovky: instr. sg. m.-n : koncovka s elementem **-m-** místo ide. **-bh-**: lit. sūnumi – psl. сунѣмь
- Složená deklinace adjektiv se vytvořila připojením anaforického zájmena ***jo, ja, je** k jmennému tvaru adjektiva. Obě části se skloňovaly, byly v kongruentním tvaru s určujícím substantivem. Postupem času: došlo k odstranění introflexe, flektivní koncovky se uplatňovali už jen na konci slova
- Stará demonstrativní zájmena ***so, sã** byla nahrazena tvary s elementem **-t-** , lit. tas, ta – psl. тѣ, та, то

Baltoslovanská jazyková jednotá Jevy syntaktické

- Predikativní instrumentál
- Genitiv záporový
- Vazby dativu absolutního
- Užiti genitivu po supinu

Slovní zásoba

- Víć než 1600 lexikálních shod mezi balt. a slov.j.
- Lit. liepa – slov. lipa
Lit ranka – psl. ronka
Lit. geležis – psl. želězo
Lit. galva – psl. golva

Praslovanština

Praslovanština – původní společný jazyk, kterým mluvili předci dnešních Slovanů ve své pravlasti od doby oddělení od původní indoevropské etnické a jazykové oblasti přes oddělení z baltoslovanské etn. a jazykové oblasti až po dobu odchodu Slovanů z pravlasti v prvních stoletích n.l.

- Není písemně doložena
- Pro badatelské účely ji rekonstruujeme historickosrovnávací metodou

Časové vymezení praslovanštiny

Časové vymezení praslovanštiny je velice obtížné a názory na ně se různí.

Přesto je možné určit tři fáze vývoje praslovanštiny:

1. fázi protoslovanskou (raná praslovanština) – 700 (500) př. n. l. až 300 (400) n.

1.,

2. fázi klasické praslovanštiny – 300 (400) až 800,

3. fázi pozdní či obecné praslovanštiny – 800 až 1000

Na rozpad praslovanštiny měla značný vliv migrace slovanských kmenů ze své pravlasti severně a severovýchodně od Karpat až k řece Labi, do střední Evropy, na Balkán a do západního Ruska. V jeho finální fázi zapůsobilo i vznikání slovanských státních útvarů, v jejichž rámci se vytvořily předpoklady pro samostatný rozvoj jazyků jednotlivých slovanských etnik.

Podobu praslovanštiny neznáme, neexistují žádné písemné záznamy, na základě kterých bychom mohli praslovanštinu popsat. Proto jazykovědci provádějí její rekonstrukci pomocí srovnávání mluvnické stavby, slovní zásoby a hláskosloví současných slovanských jazyků, jejich starších dochovaných podob, ale především staroslověnských a církevněslovanských památek. Zároveň tyto poznatky konfrontují se stavem a vývojem v jiných indoevropských jazycích, analyzují staré lexikální přejímky z těchto jazyků do slovanštiny, ale také adaptaci slovanských slov v neslovanském jazykovém prostředí.

Rekonstruovaná podoba psl. slova se zaznamenává latinkou, znaky, pro které standardní latinka vyjádření nemá (nosovky, jery aj.), se vytvářejí příslušnou diakritickou úpravou nebo se přebírají z cyrilice (azbuky) – srov. např. *berza* „bříza“, *vorna* „vrána“, *pešvkъ* „písek“, *kry* „krev“, *nokъ* „noc“, *mękъkъ* „měkký“ aj. Rekonstruovaná podoba bývá často opatřena hvězdičkou, aby se zdůraznilo, že se jedná o podobu nedoloženou, svým způsobem tedy hypotetickou – např. **sъdorъbje* „zdraví“.

Praslovanské období se dělí na:

- 1.1.období po rozpadu ide.jazyka
- 1.2.baltoslovanské období
- 1.3.období rozpadu psl. jednoty až do doby zániku zavřených slabik

1.1.-1.2. Toto období: psl. se vyvíjela jako relativně jednotný jazykový útvar

1.3. zánik zavřených slabik – způsobil monoftongizaci diftongů, vznik nosovek, metatezi likvid

- Toto období: rozpad psl. a formování jednotlivých etnických jazyků , vytvořila se nejstarší nářeční diferenciace psl. a tím byly položeny základy pro pozdější rozdělení slov. j. do dvou a poté do tří velkých jazykových skupin

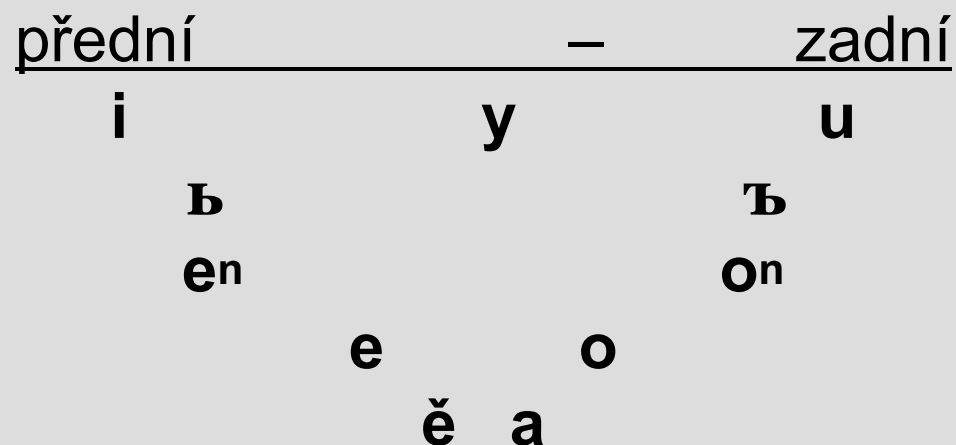
Nářeční štěpení praslovanštiny

Praslovanština procházela během své existence řadou změn v hláskosloví, mluvnické stavbě i slovní zásobě, přitom změny nemusely vždy zahrnovat celé území. Vznikaly tak jazykové difference, které se staly základem nářečního štěpení a následně i dnešního dělení slovanského jazykového areálu na tři skupiny: východní, západní a jižní. Jedině jižní skupina přitom postupně ztratila přímý kontakt s ostatními slovanskými dialekty/protojazyky – nejprve byl kvůli usídlení Maďarů v Panonské nížině (dnešním Maďarsku) v 10. století a germanizaci slovanských území v Bavorsku a Rakousku přerušen kontakt se západními Slovany, expanze rumunštiny na východ v 11. a 12. století pak zapříčinila rozštěpení jižní a východní skupiny Slovanů. Klín tvořený Rakouskem, Maďarskem a Rumunskem (s Moldavskem) tak i dnes odděluje rozsáhlý slovanský sever od územně i počtem obyvatel mnohem menšího slovanského jihu.

Samohlásková soustava praslovanštiny

Ve srovnání s ide i s dnešními slov. j. se vyznačuje hlavně tím, že:

- 1) má mnohem více samohlásek,
- 2) každá zadní samohláska měla přední, měkký protiklad,
- 3) fonologicky nevyužívá kvantitu

Samohláska ě (jat') – v psl. se odlišovala od e. Vznikla v psl. a existovala i po odchodu Praslovanů z pravlasti zhruba **do 11. až 12. stol.** O tom, že byla specifickou hláskou, svědčí stsl. písmo (jak hlaholské, tak cyrilské), které mělo pro tuto hlásku speciální písmeno ѣ.

Nosové samohlásky – přední nosovka А a zadní nosovka Ж. Také vznikly v psl. a existovaly i po odchodu Praslovanů z pravlasti zhruba **do 10. až 11. stol.**

Redukované vokály, tzv. jery – zadní, tvrdý jer ѣ a přední, měkký jer ѥ. Jery existovaly **do 10. až 13. stol.**

Samohláska y (ѣ) – v některých slov. j. (v ruštině) se zachovala dodnes, v jiných zanikla **během 11. až 14. stol.**

Postupně **zanikly všechny dvojhlásky** (diftongy), které byly zděděné z ide. Staré ide. dvojhlásky se měnily buď na jednoduché samohlásky (staré diftongy typu *ai, oi, ei, am, om, em*) anebo na spojení souhláska-samohláska (*ar, or, er, al, ol, el*)

Souhlásková soustava praslovanštiny

Ve srovnání s ide. i s dnešními slov. j. se vyznačuje hlavně tím, že:

1) uplatňuje se **protiklad měkkých a tvrdých souhlásek**

2) má **menší počet závěrových souhlásek – zanikly**
aspirované závěrové souhlásky (slov. *býti* – indické *bhūtis*)

Z trojčlenného protikladu

p – b – bh se zachoval dvojčlenný protiklad ***p – b***

t – d – dh se zachoval dvojčlenný protiklad ***t – d***

3) **zaniklo množství velárních souhlásek** (zadopatrové labializované ***kw, gw, gwh***)

(slov. *kṛto* – lat. *quis*, fonet. [kwis])

Souhlásková soustava praslovanštiny

4) veláry **k, g, ch** zůstaly nezměněné jen tehdy, když stály před zadními samohláskami;

pokud veláry **k, g, ch** stály před předními samohláskami (**v, i, en, ě, e**) změnily se na konsonanty palatalizované, měkké:

Praslovanská palatalizace:

	<u>k</u>	<u>g</u>	<u>ch</u>	
1. palatalizace	č	ž (dž)	š	
2. palatalizace	c	z	s	
3. palatalizace <i>vladyka, matica,</i>	c	z	s	(<i>vladyčica – cěsarica</i>)

Literatura:

R. Večerka: Základy slovanské filologie a staroslověnštiny. Praha 1977

R. Večerka: Staroslověnština. Praha 1984

H. Bauerová: Texty ke studiu staroslověnštiny se slovníčkem.

Doplňková literatura:

J. Petr: Základy slavistiky. Praha 1984

K. Horálek: Úvod do studia slovanských jazyků. Praha 1962

A. Lamprecht: Praslovanština. Brno 1987

A. Erhart: Indoevropské jazyky. Praha 1982

Machek: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha 1987

ZÁKLADY SLOVANSKÉ FILOLOGIE

RADOSLAV VEČERKA

